

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

ЯРЕМКО ОКСАНА МИХАЙЛІВНА

УДК 340.12 : 343.24 + 340.12 : 343.8

**КОНТАМІНАЦІЯ РАЦІОНАЛЬНОГО ТА
ГУМАНІСТИЧНОГО ВИМІРІВ У ГЕНЕЗІ ІНСТИТУТУ ПОКАРАННЯ
В КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ПРАВОВОЇ ТРАДИЦІЇ**

12.00.12 – філософія права

**Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук**

Київ – 2009

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Київському національному університеті внутрішніх справ,
МВС України

Науковий керівник доктор філософських наук, професор
Братасюк Марія Григорівна,
Київський національний університет внутрішніх справ,
професор кафедри загальноюридичних дисциплін

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор **Козловський Антон Антонович,**
Національний транспортний університет,
завідувач кафедри конституційного та адміністративного права

доктор філософських наук, професор **Марчук Михайло Георгійович,**
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,
завідувач кафедри філософії філософсько-теологічного факультету

Захист відбудеться “27” лютого 2009 року о 14 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.007.01 у Київському національному університеті внутрішніх справ за адресою: 03035, м. Київ-35, Солом’янська площа, 1

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Київського національного університету внутрішніх справ: 03035, м. Київ-35, Солом’янська площа, 1

Автореферат розісланий “24” січня 2009 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Л. Д. Удалова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Здобуття Україною незалежності, побудова правової демократичної держави потребують докорінних змін у суспільстві. Їх необхідно здійснити, насамперед, у правовій системі нашої держави. Важливим кроком у даному напрямку є конституційне закріплення в Україні ідеї людини як найвищої соціальної цінності.

Відповідно до міжнародно-правових стандартів із прав людини в Україні здійснюється реформування прокуратури та судів загальної юрисдикції, змінюється діяльність органів внутрішніх справ та Служби безпеки України, виникли нові правові інститути. Доступнішими для пересічного громадянина стали міжнародні засоби захисту прав людини.

Проте парадоксальною є ситуація, коли в українській правовій системі реформи відбуваються, але залишається проблема правової незахищеності людини. Посттоталітарне українське суспільство не сформувало, на жаль, такої ціннісної шкали, де людина була б особливою цінністю. Навчитися цінувати і поважати людину, навіть ту, яка переступила межу кримінального закону, – це сьогодні надзвичайно важливо для українського суспільства загалом і влади зокрема. Отже, зміна кодів і стереотипів мислення є необхідним кроком на шляху глибинного реформування правової системи України.

Скасування в Україні смертної кари – це лише початок гуманізації інституту покарання. Суспільству важливо усвідомити, що позитивних змін у реформуванні української правової системи неможливо досягнути без розуміння необхідності докорінної перебудови сучасного інституту покарання на засадах нового правового мислення, яке є антропоцентричним за своєю суттю. Антропоцентричний підхід необхідно обов'язково застосовувати при обранні виду кримінального покарання, бо саме від цього залежатимуть подальша доля злочинця та його зв'язок із суспільством. Норми українського кримінального права, що стосуються покарання, містять стереотипи радянського минулого і потребують законодавчого переосмислення на засадах природно-правового регулювання права. Загалом, існує потреба гуманізації всього ставлення суспільства і влади до особи злочинця в сучасній Україні.

Окремі фрагментарні дослідження різних аспектів аналізованої теми здійснювали сучасні українські філософи і теоретики права, фахівці з кримінального права. Проте комплексного її висвітлення на дисертаційному рівні в українській філософсько-правовій науці немає, що вирішальним чином вплинуло на вибір теми дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Робота виконана відповідно до “Пріоритетних напрямків фундаментальних і прикладних досліджень на період 2002–2005 років”, затверджених наказом МВС України № 635 від 30 червня 2002 р.; до “Пріоритетних напрямків наукових та дисертаційних досліджень, які потребують першочергового розроблення і впровадження в практичну діяльність органів внутрішніх справ,

на період 2004–2009 років”, затверджених наказом МВС України № 755 від 5 липня 2004 р.; здійснена в межах планів науково-дослідних робіт кафедри гуманітарних дисциплін і кафедри філософії права та юридичної логіки КНУВС на 2006–2008 рр., узгоджується з темою згаданого плану – “Дослідження проблем філософії права на сучасному етапі”.

Мета і завдання дослідження. *Метою* дисертаційної роботи є розроблення концептуальних засад із застосуванням комплексного підходу контамінації раціонального та гуманістичного вимірів у генезі інституту покарання в контексті європейської правової традиції, означення пропозицій щодо реформування даного інституту в ході правової реформи у сучасній Україні.

Для досягнення мети дослідження необхідно вирішити наступні *завдання*:

- показати ступінь наукового опрацювання проблеми співвідношення раціонального та гуманістичного в інституті покарання;
- визначити методологічні підходи до проблеми контамінації раціонального та гуманістичного в інституті покарання;
- здійснити аналіз співвідношення раціонального та гуманістичного в кримінальному покаранні домодерної епохи;
- проаналізувати генезу раціонального та гуманістичного підходів до інституту покарання в добу європейського модерну;
- дослідити домінанти інституту покарання XIX – першої половини XX століття;
- розкрити концепцію людини в сучасній європейській правовій культурі;
- здійснити аналіз концепції людини та розкрити особливості інституту покарання в Україні радянського періоду;
- дослідити інститут покарання в посттоталітарній Україні й обґрунтувати необхідність його гуманістичного реформування, окреслити можливі способи цього реформування.

Об’єктом дослідження є інститут покарання як філософсько-правовий феномен.

Предмет дослідження – контамінація раціонального та гуманістичного вимірів у генезі інституту покарання в контексті європейської правової традиції.

Методи дослідження. Досягненню мети дисертаційного дослідження сприяла низка філософських, загальнонаукових і спеціально-правових методів. Методологічну основу роботи становить загальнонауковий метод контамінаційного аналізу, завдяки якому здійснено аналітичне зіставлення та поєднання особливостей двох вимірів у інституті покарання – раціонального й гуманістичного. Адекватному висвітленню теми сприяли принципи взаємодоповнюваності методів та методологічного плюралізму.

Філософські методи – діалектичний, феноменологічний, герменевтики,

антропологічного й екзистенціального підходів до права – сприяли розумінню інституту покарання не лише як соціального, а й складного багатогранного суперечливого явища, витoki якого знаходяться в полісутнісній природі людини, у глибинах її суб'єктивного світу та в екзистенціальному переживанні нею правового конфлікту тощо. З позиції ціннісного підходу досліджено філософсько-правові погляди, законодавчу базу і правову практику, які безпосередньо стосуються кримінального покарання.

У роботі використано такі загальнонаукові методи, як: сходження від загального до конкретного, системного аналізу, аналогії, порівняння, узагальнення, а також принципів історизму, об'єктивності та соціального підходу, які сприяли розкриттю особливостей генези інституту покарання в цілому та його елементів, зокрема.

За допомогою таких спеціально-правових методів, як: формально-догматичний, порівняльно-правовий, культурно-правовий та соціологічно-правовий доведено взаємовпливи інститутів права і конкретної культури; здійснено філософсько-правовий аналіз джерел кримінального, кримінально-процесуального та кримінально-виконавчого права різних історичних епох; досліджено чинний міжнародний, національний і зарубіжний нормативно-правовий матеріал і запропоновано низку пропозицій щодо внесення змін у законодавство України; зроблено порівняння гуманістичного й раціонального вимірів у інституті покарання в правових системах різних європейських країн та на різних історичних етапах.

Емпіричну базу дослідження становлять опитування й анкетування з проблем дослідження осіб, які відбувають покарання у місцях позбавлення волі (580 осіб) та працівників правоохоронних органів (742 осіб).

Наукова новизна одержаних результатів обумовлена вибором теми, яка у сучасній правовій науці не віднайшла системного висвітлення на дисертаційному рівні, та метою виконання окреслених науково-теоретичних завдань.

Наукова новизна відображена в положеннях, винесених на захист:

вперше:

– в українській філософсько-правовій науці комплексно на дисертаційному рівні висвітлено проблему контамінації раціонального та гуманістичного вимірів у генезі інституту покарання в контексті європейської правової культури;

– доведено, що впродовж розвитку інституту покарання в різні історичні епохи раціональний та гуманістичний виміри, залежно від низки чинників різного характеру, могли змішуватися, зіставлятися, увідповіднюватися, поєднуватися, а також роз'єднуватися, розриватися аж до протиставлення. В залежності від домінування кожного з цих вимірів над іншим інститут покарання міг набувати специфічного характеру: при домінуванні раціоцентрично-утилітарного виміру формувався інквізиційно-репресивний

інститут покарання, при домінуванні раціонально-духовного виміру над раціоцентричним інквізиційна репресивність цього інституту здатна до мінімізації. Показано, що саме якість та стиль правового мислення є і змістовно-, і формотворчим чинником інституту покарання;

– обґрунтовано, що саме раціоцентричним, позбавленим ціннісно-гуманістичного наповнення, виміром в інституті покарання зумовлено формування відповідного образу людини – людини часткової, а не цілісної, лише підозрюваного, обвинуваченого, злочинця, а не людини – особистості. Образ людини як часткової істоти домінує в інституті покарання європейського домодерну та модерну;

– доведено, що інституту покарання в контексті європейської постмодерної правової культури необхідна нова форма раціональності, що органічно вбирає в себе ціннісно-гуманістичне змістовне наповнення. Оскільки частковий образ людини є несумісним із демократичними цінностями та принципами, в інституті покарання постмодерної епохи має відбутись остаточне його подолання й одночасне звернення до нового, цілісного образу людини, який у гуманітарному знанні сучасності вже сформовано;

– показано, що сучасне українське кримінальне законодавство, не зважаючи на його значну гуманізацію (відміна смертної кари, запровадження альтернативних, “нетюремних” видів покарань, вимога здійснення правосуддя лише судом тощо), містить ще чимало стереотипів, понять та положень легістсько-раціоцентричного репресивного мислення, успадкованого від радянсько-тоталітарного інституту покарання. У зв’язку з цим, запропоновано підвести під інститут покарання нові ідеологічні засади, зокрема, здійснити переакцентування з кратично-каральної функції права на функцію правовідновлюючу; підвищення ролі та значення суду, трактування його не як карального, а як правозахисного й правовідновлюючого органу; вважати метою покарання не кару, а відновлення справедливості; визнати пріоритетними під час призначення та виконання покарання виправлення засуджених та їх духовно-моральну ресоціалізацію тощо;

– визначено, що формування нового типу раціональності в кримінальному праві загалом і в інституті покарання, зокрема, можливе такими основними шляхами: по-перше, подолання раціоцентричного легістського мислення працівників правоохоронних органів; по-друге, збагачення, наповнення нормативних приписів високим духом правності, зміна їх відповідно до принципів і стандартів відкритого суспільства; по-третє, інтенсивної роботи громадянського суспільства та держави щодо розвитку в громадян почуття людської гідності, усвідомлення власної самоцінності, формування людини-особистості в масовому масштабі;

удосконалено:

– положення про інститут судимості, який повинен зумовлювати лише кримінальні наслідки і не обмежувати правового статусу особи, яка вже понесла кримінальне покарання, та не призводити до позбавлення прав, які належать їй як громадянинуві держави;

– розуміння покарання як антиномічного явища в постмодерному правовому розвитку, зацентровано на тенденції поглиблення в інституті покарання раціонально-гуманістичного виміру – на противагу раціоцентрично-утилітарному;

набуло подальшого розвитку:

– філософсько-правове вчення про мету і значимість покарання для суспільного розвитку;

– положення про репресивно-каральний характер інституту покарання радянської епохи, сформований раціоцентричним, грубо утилітарним, технократичним, позбавленим ціннісно-духовного наповнення, легістським мисленням, що несумісне з демократичними засадами життя;

– положення про позбавлення волі на певний строк. Наголошено на доцільності не простої ізоляції злочинця від суспільства, а на максимальному сприянні його ресоціалізації;

– наукові розробки про цілі та можливі напрями правового реформування в сучасній Україні.

Практичне значення одержаних результатів полягає в можливості їх використання у:

– *науково-дослідницькій роботі* – в подальшому розвитку науки загальної теорії держави і права, порівняльного правознавства, філософії права, кримінального права, кримінального процесу та кримінально-виконавчого права;

– *правотворчості* – у підготовці законопроектів для внесення змін і доповнень гуманістичного плану до Кримінального та Кримінально-виконавчого кодексів України (до Державного департаменту України з питань виконання покарань направлені пропозиції за висновками дисертації, лист від 14.05.2008 р.);

– *правореалізації* – в процесі реформування інституту покарання як в Україні, так і в інших посттоталітарних державах;

– *навчальному процесі* – у підготовці відповідних розділів навчальних посібників, навчальних програм, зокрема в Тернопільському національному економічному університеті (акт впровадження у навчальний процес ТНЕУ від 25.04.2008 р.).

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертаційного дослідження обговорені на міжнародних, всеукраїнських і регіональних наукових конференціях: “Реформування правової системи України: проблеми і перспективи розвитку в контексті європейських інтегративних процесів”

(м. Київ, 2004); “Треті – п’яті осінні юридичні читання” (м. Хмельницький, 2004, 2005, 2006); “Проблеми державотворення і захисту прав людини” (м. Львів, 2006); “Проблеми вдосконалення правового забезпечення прав та основних свобод людини і громадянина в Україні” (м. Івано-Франківськ, 2006); “Права людини в умовах сучасного державотворення: теоретичні і практичні аспекти” (м. Суми, 2006); “Формування правової держави України: проблеми і перспективи” (м. Тернопіль, 2007, 2008); “Актуальні питання державотворення в Україні” (м. Київ, 2008); “Право на приватність: тенденції і перспективи” (м. Львів, 2008).

Публікації. Основні положення та висновки дисертаційного дослідження відображені у шістнадцяти наукових працях, із них – чотири статті опубліковані у визначених ВАК України провідних фахових виданнях.

Структура дисертаційної роботи обумовлена її метою та окресленими завданнями і складається зі вступу, трьох розділів, восьми підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Зміст роботи викладено на 221 сторінці друкованого тексту, з них основний текст займає 190 сторінок. Список використаних джерел (243 найменування) займає 22 сторінки. Додатки розміщені на 9 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

У вступі обґрунтовано актуальність обраної теми дисертаційного дослідження, стан її наукового опрацювання та зв’язок із науковими програмами, планами і темами; визначено мету, завдання, об’єкт, предмет, емпіричну базу й теоретико-методологічну основу роботи; сформульовано основні теоретичні положення наукової новизни дослідження, які авторка виносить на захист, і вказано на науково-теоретичну й практичну значимість дослідження; наведено відомості про апробацію результатів дослідження, публікації з теми роботи, її структуру, зміст та обсяг.

Розділ перший “Джерельна база та методологія дослідження” складається з двох підрозділів, в яких проаналізовано наукову літературу, дотичну до проблеми дисертаційного дослідження, а також обрано методологію дослідження.

У підрозділі 1.1 “Ступінь наукового опрацювання проблеми” проаналізовано стан наукового розроблення досліджуваної теми.

Аналіз джерельної бази показав, що сучасна українська юриспруденція містить чималий багаж як теоретичних, так і практичних кримінально-правових напрацювань (М. Бажанов, В. Галаган, А. Іщенко, М. Коржанський, М. Костицький, В. Кузьмічов, Є. Лук’яничков, В. Маляренко, О. Пташинський, С. Стахівський, В. Сташис, В. Тацій, О. Тимчук, Л. Удалова, О. Шинальський та ін.), що стосуються інституту покарання. Значна частина українських дослідників, продовжуючи традиції радянської науки, у дослідженнях оминають філософсько-правовий аспект. До використання філософського підходу в сфері кримінального права і процесу одними з перших звернулися

вітчизняні науковці: В. Бачінін, М. Братасюк, А. Нікітін, В. Махінчук, О. Микитчик, С. Пепеляєв, М. Костицький, Н. Мельничук та ін. У підрозділі констатовано, що на дисертаційному рівні поки що залишилася поза увагою проблема контамінації раціонального та гуманістичного вимірів у інституті покарання. Недооцінювання ролі гуманістичного виміру та необхідності якісно нової форми раціональності в науках кримінально-правового спрямування (кримінальне право і процес та кримінально-виконавче право) є в значній мірі підставою неспроможності досягнення позитивних успіхів у реформуванні правової системи України.

Наголошено, що на трактування раціонального та гуманістичного в західноєвропейській філософії права здійснювали значний вплив діаметрально протилежні типи праворозуміння: легізм і юснатуралізм, які на різних історичних етапах виконували домінуючу роль у правовому розвитку.

Гуманізм – це ставлення до людини, пройняте турботою про її благо, повагою до її гідності; це людяність; віра в початково позитивну природу людини, визнання її самодостатньою автономною особистістю, здатною до усвідомлення власної та інших осіб унікальності і самоцінності; визнання нелюдям усього, що сприяє відчуженню людини, утилітарному поводженню із нею. До проблеми гуманістичного виміру людського буття з позиції природно-правового підходу зверталися: О. Бандура, М. Бердяєв, І. Бичко, Ю. Бондар, В. Вовк, О. Гвоздік, С. Головатий, О. Гришук, Д. Гудима, В. Денисенко, В. Ільїн, М. Кашуба, М. Костицький, В. Кравець, Н. Кушакова-Костицька, І. Лихолат, О. Маноха, Г. Попадинець, Л. Петрова, Ж.-П. Сартр, С. Сливка, В. Шкода та ін.

У роботі використано дослідження з позитивістсько-раціоналістичним підходом до права, в якому знехтувано антропологічні засади права. І. Бентам, Г. Кельзен, Дж. Остін, Г. Харт та інші трактують раціональне, в контексті позитивістсько-легістського мислення, як логічно впорядковане, загальноприйняте, загальнозначиме, нормативне, систематизоване, утилітарне, ґрунтоване на чіткій системі понять. Дисертантка зробила висновок, що технократичне, механістичне, раціоцентричне, позбавлене гуманістично-духовного наповнення, зараціоналізоване мислення є передумовою формування неправової держави з її репресивно-інквізиційними методами. Репресивність інституту покарання у радянському тоталітарному суспільстві досліджували: В. Бачінін, Е. Соловйов, В. Кудрявцев, І. Упаров, В. Маляренко та ін.

Однією з провідних ідей дисертації є твердження про необхідність у правовій культурі постмодерну нової форми раціональності, поєднаної з метафізичним аспектом, ціннісно-гуманістичним виміром тощо; раціонального, що базоване на засадах юснатуралізму, орієнтоване на людину як найвищу цінність, справедливе, загальноприйняте, загальнозначиме, доцільне тощо. Таке трактування раціонального знаходимо у науковців:

І. Бичка, В. Вовк, А. Козловського, М. Козюбри, С. Максимова, О. Манохи, М. Марчука, Ю. Оборотова, С. Пепеляєва, О. Соболю, О. Тихомирова та ін. На думку дисертантки, дана форма контамінації гуманістичного та раціонального має лежати в основі сучасного інституту покарання.

Формування нової форми раціональності неможливе без урахування багатовимірності природи людини та її ролі в кримінальному праві (творця кримінального закону, справедливого судді, виконавця вироку, потерпілого, злочинця). Про це йдеться у працях: В. Бігуна, В. Бліхара, Х. Гайека, Ю. Голіки, В. Казміренка, В. Медведєва, О. Морозова, Т. Оноре, Л. Петрової, В. Рибалки, С. Стахівського, В. Синьова, Л. Фуллера, С. Яковенка та ін.

У роботі використані праці класиків філософії кримінального права, в яких містяться певні аспекти досліджуваної проблеми (поняття покарання, види покарань, “за” і “проти” смертної кари, особливості призначення і виконання покарань тощо): Арістотеля, Ч. Беккарія, Г. Гегеля, Ад. Грінса, Д. Дріля, Й. Колера, Ч. Ломброзо, Ш. Монтеск’є, П. Сорокіна, М. Фуко та ін.

Історико-правовий аналіз нормотворчої і правозастосовчої спадщини європейської цивілізації здійснювали: Е. Аннерс, Г. Дж. Берман, В. Гончаренко, Р. Ієрінг, Й. Колер, В. Маляренко, З. Черніловський та ін.

Низку аспектів проблеми гуманізації пенітенціарної системи досліджено в роботах О. Букалова, О. Джужи, А. Кирилюка, В. Львовчкіна, А. Степанюка, В. Павлова, О. Пташинського та ін.

У **підрозділі 1.2 “Методологічні підходи до проблеми дослідження”** зазначено, що у дисертаційному дослідженні використано методологію неklasичної науки з характерними для неї плюралістичним підходом, філософськими та ірраціональними методами пізнання (герменевтики, релятивізму, екзистенціальний, феноменологічний).

Найуживанішими в сучасних кримінально-правових дослідженнях є діалектичний, соціологічний, системного аналізу, анкетування, статистичний, функціональний, історичний, системно-структурний, формально-логічний методи та інші, що дає ефект часткової, неповної істини, урізує, збіднює знання про правові явища. Філософія права пропонує для дослідження права, його феноменів низку різноманітних підходів, принципів, способів тощо, які загалом отримали назву філософсько-правові. Із-поміж них авторка особливо наголосила на двох методах – антропологічного підходу до права та ціннісному (аксіологічному). З їх допомогою розкрито необхідність утвердження в інституті покарання сучасної України ціннісно-гуманістичної раціональності.

Вказано на використання загальнонаукових методів: індукції, дедукції, синтезу, системного аналізу, сходження від загального до конкретного, співпадання логічного й історичного тощо, що дозволили побачити інститут покарання як складне системне явище та взаємодію його з іншими інститутами права.

Без застосування спеціально-правових методів (формально-

догматичного, історико-правового, порівняльно-правового, культурно-правового, соціологічно-правового) неможливо розкрити інститут покарання в європейській правовій традиції.

Розділ другий “Співвідношення раціонального та гуманістичного вимірів в інституті покарання у контексті західноєвропейської правової традиції” складається з трьох підрозділів. У них досліджено правову ідеологію, нормотворчість і юридичну практику сфери кримінально-правових відносин домодерної та модерної епох, а також XIX – першої половини XX ст., що посприяло розкриттю особливостей розвитку різних комбінацій раціонального та гуманістичного в інституті покарання у контексті європейської правової культури.

Підрозділ 2.1 “Інститут покарання в епоху європейського домодерну: основні характеристики” розкриває вплив правової культури грецької і римської античності, середньовіччя та Відродження на особливості розвитку інституту покарання.

Юснатуралістична ідеологія епохи домодерну ґрунтувалася на ідеї раціонального, органічно поєданого з морально-етичними та релігійними цінностями – істини, добра, справедливості, гармонії, краси, порядку, милосердя, свободи, формальної рівності для однойменних суб’єктів. Мислителі домодерну шукали джерела людської розумності у вищих надприродних проявах сушого: в античності – у природно-космічному бутті з його законом Доли; у середньовіччі – в Божественному розумі, пануючому у Всесвіті; у Відродженні – у Богові та розумно-творчій природі людини. Античне трактування закону Доли заперечувало наявність у людини вольового критерію осудності як обов’язкової ознаки будь-якого суб’єкта правових відносин, у т.ч. суб’єкта злочину, що значною мірою зумовило відсутність в античній правовій реальності повноцінної особистості та утвердження антигуманних покарань.

У середньовічній християнізованій правовій реальності в основу розвитку інституту покарання покладено ідеї розумності людської душі й тіла та свободи волі, які були критеріями правомірності людських вчинків. Здійснення людиною розумного вибору залежало від пізнання нею Божественного розуму, що було неможливим без використання ірраціональних засобів.

Незважаючи на успадкування жорстоких видів покарань римського права, для канонічного права характерними стали відмова від ірраціональних методів кримінального процесу і заборона застосування тортур як засобів отримання доказів, сформовано відомі сучасності кримінально-правові конструкції злочину, вини, суб’єкта злочину тощо.

В епоху Відродження вперше у світовій правовій думці прозвучали неприйнятні для суспільної свідомості та правової практики домодерну ідеї, через століття реалізовані в практичному житті: нищівна критика наявної

системи покарань та запровадження гуманніших і раціональніших форм каральної політики (відміна смертної кари та впровадження за майнові злочини примусових виправних робіт).

У підрозділі 2.2 “Специфіка співвідношення раціонального та гуманістичного вимірів в інституті покарання доби західноєвропейського модерну” висвітлено особливості новоєвропейського правового мислення та його вплив на нормотворчу і правозастосовчу діяльність у сфері реалізації кримінальних покарань.

Зазначено, що розвинені юснатуралістичним мисленням ідеї природних невідчужуваних прав людини, громадянського суспільства, суспільного договору та відповідальності влади перед людиною мали сприяти утвердженню автономної особистості, повноцінного суб’єкта правових відносин. Перевага в епоху модерну емпіричних методів у дослідженні людини зумовила механістично-плоске розкриття її сутності, трактування людини як суто біологічної істоти.

Поява перших кримінальних кодексів, що містили гуманістичні концептуально оформлені розумні догми (відміна середньовічних катувань, свавілля суддів та смертної кари; проголошення принципу рівності між злочинцем і покаранням; визнання виховного впливу на злочинця тощо) – це результат боротьби між прогресивними юснатуралістичними філософсько-правовими поглядами на людину, інститут покарання та, властивою для легізму, закоренілою практикою жорстоких покарань. Проте модерний розум, звільняючись від особистісно-ціннісного виміру та метафізики, замість знаходження істини в кримінальному праві зводить його до сукупності норм, звертаючи увагу більше на зовнішню форму, а не зміст. У пошуку нових для модерного суспільства підходів до мети покарання та його видів у науці кримінального права має перевагу корисливий розум легіста, який, на відміну від схожих ідей гуманістичної філософсько-правової ідеології, прагнув реалізувати на практиці насамперед жорстко утилітарні види покарань – штрафи, тюремне ув’язнення з використанням праці засуджених тощо.

У підрозділі 2.3 “Західноєвропейський інститут покарання XIX – першої половини XX століття: дилема гуманістичного і раціонального” наголошено на ідеї усвідомлення необхідності пошуку нових, відмінних від епохи домодерну і модерну, філософсько-правових підвалин інституту покарання як представниками філософської еліти, так і суб’єктами нормотворчої та правореалізуючої діяльності.

Панівною правовою ідеологією в цю епоху є легізм із його антигуманною сутністю і раціональністю, вільною від ціннісно-гуманістичного виміру. Наукова раціональність індустріальних держав, залишивши поза увагою історію, культуру, цінності, мораль, менталітет і характер народу, дбала про стан науково-технічного прогресу та рівень економічного розвитку суспільства, що зумовило швидкий розвиток пенітенціарної системи.

Прагматично-раціоцентричне, технократичне мислення проявилось на практиці різким відчуженням особистості, втратою її ідентичності та унікальності, знеціненням людського життя. Як реакція, виникли нові напрямки філософсько-кримінально-правових досліджень (герменевтичний, екзистенційний, феноменологічний, філософія “серця”), які акцентують на однобічності, зараціоналізованому обґрунтуванні соціально-правових явищ.

У підрозділі вказано на певні прояви практичної гуманізації кримінально-правових відносин, невідомих раніше кримінальному праву попередніх епох: умовне і превентивне ув'язнення, підтримання обвинувачення прокурором, залучення адвоката у стадію досудового слідства, поява омбудсмана, участь у судовому засіданні присяжних, принцип невинуватості, заперечення теорії формальних доказів, заборона тортур, зменшення випадків застосування смертної кари тощо.

У третьому розділі **“Проблема гуманізації інституту покарання в контексті правової реформи в сучасній Україні”** показано образ як людини європейського постмодерного суспільства загалом, так і людини-злочинця зокрема. Досліджено репресивно-каральну парадигму в інституті покарання України радянського періоду й наголошено на низці легістсько-правових ідей, що і сьогодні знаходять своє відображення в українському інституті покарання, та обґрунтовано необхідність їх подолання.

Підрозділ 3.1 “Людина в сучасній європейській правовій культурі” розкриває образ людини постмодерної європейської правової культури.

Зазначено, що форма раціональності епохи модерну зазнає різкої критики з боку представників постмодерну за її прагматизм і вузьконормативність. Уявлення про норму права як явище, освячене авторитетом держави, яка являє собою уособлення розуму, а отже, і все, що висловлене від її імені, не може бути нерозумним, в умовах постмодерної дійсності є застарілим, взірцем неісторичного правового раціоналізму.

Події, які сколихнули людство у ХХ столітті, розкрили силу людського розуму, проте не його велич. Виникло чітке усвідомлення небезпеки розвитку науки і техніки на “оголеному” раціоналізмі та необхідності у новому типі раціональності.

Якість нового типу наукової раціональності залежить від: шкали цінностей суспільства й місця у ній людини; від знань про сутність людини, її образу в праві; спроб усвідомлення причин і намагань попередження людської злочинності тощо. В аксіологічній системі європейської постмодерної правової культури (верховенство права, рівності, шани до людської гідності, свободи, демократії, справедливості, толерантності, ненасильства тощо) статусом найвищої цінності в національному та міжнародному просторі наділено саме людину.

Постмодерне мислення, іронізуючи над модерністською стратегією вдосконалення науково-технічними засобами духовності людини, визнає

наявність позараціональних елементів у праві (відображення насамперед ідеології християнства), що творчо впливають на формування особистості, допомагають їй пережити непоодинокі гіркі прояви сучасної екзистенціальної ситуації. Усе це зумовлює необхідність утвердження парадигми одухотвореної раціональності, яка синтезує досягнення науки, філософії і християнського гуманізму.

Процеси інтеграції зумовлюють утвердження людини як суб'єкта права власної країни, так і права європейської спільноти, визнання її правосуб'єктності. Одухотворений розум підказує людині необхідність по-новому глянути на свої права і гарантії їх захисту. Загальнозначущі європейські стандарти в сфері кримінально-процесуального провадження, призначення та виконання покарань визнають вищими щодо національних норм та є орієнтиром у гуманізації і раціоналізації інституту покарання, ґрунтуються, замість утилітарних міркувань, на гуманній доцільності. Це свідчить про реальне утвердження раціоналізованого гуманізму чи гуманістичного раціоналізму в інституті покарання західноєвропейської правової культури.

У підрозділі 3.2 **“Репресивно-каральна парадигма в інституті покарання України радянського періоду”** дисертантка розкриває зміст легістської раціональності, що перебувала в основі кримінальної політики радянської України.

Відсутність у “країні рад” інститутів громадянського суспільства сприяла нігілістичному ставленню людини до правових цінностей, відстороненню від державотворчих процесів, контролю над думкою й маніпулювання нею, і, що важливо, призвело до деперсоналізації, тобто розчинення у пролетарській масі, нівелювання особистісної неповторності та своєрідності. Під тиском державного етатистського патерналізму з-поміж розуму й нерозуму радянська людина надала перевагу пасивному сприйняттю правової реальності (нерозуму). Їй були байдужими нормотворчі й правозастосовчі процеси інституту покарання, оскільки доправова свідомість, ґрунтована на легізмі, не здатна піддавати аналізу, критиці даровані псевдоправові, штучно створені, продукти держави-благодійниці.

Радянське кримінальне право заперечило релігію, мораль, знехтувало науковим підґрунтям і постмодерною філософією з її одухотвореною раціональністю.

Утвердженню в радянську епоху жорстко-утилітарного раціоналізму сприяло домінування політики, партійної ідеології, економічної вигоди над правом. Так, у кримінально-правових відносинах суб'єктивні цілі адміністративно-командної системи не відповідали об'єктивній необхідності інституту покарання, що призвело до заперечення тих позитивних результатів, задля яких покарання як соціально-правове явище існує та є цінністю. Стосовно покарань панувала політика знищення, залякування, помсти, а в

основі діяльності пенітенціарної системи була ідея отримання якомога більшої віддачі від використаної праці ув'язненого за мінімальних матеріальних затрат на його утримання. Інститут покарання ґрунтувався на раціоцентричному мисленні модерної епохи, вільному від метафізики, гуманістично-ціннісного виміру тощо.

У підрозділі 3.3 **“Необхідність та особливості гуманістичного реформування інституту покарання в посттоталітарній Україні”** звучить ідея докорінного реформування інституту покарання сучасної України на засадах юснатуралізму, що є гуманістичним за суттю.

У підрозділі розкрито складність, антиномічність і багатоаспектність покарання, залежність його змісту від пануючого в сучасній Україні типу правового мислення. Звучить ідея відповідності стану інституту покарання рівневі розвитку українського суспільства. Неврахування цього призведе до малоефективності будь-яких досліджень і практичних перетворень в Україні.

Наголошено на доцільності увідповіднення національного інституту покарання міжнародно-правовим стандартам прав людини, результатам досягнень постмодерної української та європейської гуманітарної науки, менталітету українського народу, його цінностям, загальнолюдській моралі.

У роботі розвинено положення про невідповідність кримінально-правових норм, що розкривають мету покарання, та практики їх реалізації юснатуралістичній традиції. Порушено проблему подолання у мисленні працівника правоохоронної системи образу людини-злочинця як часткової істоти, а не цілісної, з духовним виміром, що, в свою чергу, породжує іншу проблему – трансформацію катувань і тортур у нові форми (захворювання в місцях позбавлення волі на туберкульоз та ВІЛ-інфекцію, протиправні арешти та ін.). Уникнути цього, на думку дисертантки, можна: по-перше, змінивши легістське мислення працівника правоохоронного органу на правове, в якому людина виступає як цілісна особистість; по-друге, навчивши людину усвідомлювати себе самоцінністю, розвинувши в ній почуття людської гідності, здатність захищати себе та свої права тощо.

Доведено, що на практику реалізації інституту судимості в українському суспільстві вплинула біологізаторська концепція джерел злочинності. А розроблене наукою кримінального права поняття “судимість”, як особливе правове становище особи, що виникає у зв'язку з винесенням обвинувального вироку й призначення покарання і тягне певні, несприятливі для засудженого, правові наслідки, які виходять за межі покарання, призводить до хибного розуміння правового статусу засудженого, порушень основних прав особи, яка вже відбула кримінальне покарання, що належать їй як громадянину держави. Такий підхід щодо даного інституту права суперечить ст. 2 і 29 Загальної декларації прав людини ООН від 10 грудня 1948 р. та ст. 24 чинної Конституції України. Запропоновано вдосконалити інститут судимості, зберігши за ним лише кримінально-правові наслідки (враховувати при визнанні

рецидиву злочинів; враховувати як кваліфікуючу ознаку; виступати як обставина, котра обтяжує покарання тощо).

ВИСНОВКИ

У висновках подано основні результати філософсько-правового аналізу контамінації раціонального та гуманістичного вимірів у генезі інституту покарання в контексті європейської правової традиції.

Визначено, що контамінацію раціонального та гуманістичного вимірів в інституті покарання трактують як різні прояви змішування, поєднання гуманістичного і раціонального вимірів в інституті покарання, що на різних етапах його розвитку у контексті європейської правової культури як протиставлялися, так і увідповіднювалися.

Доведено, що у західноєвропейській правовій традиції на контамінацію раціонального і гуманістичного вимірів значно впливали ідеологія і практика легізму та юснатуралізму, які на різних історичних етапах виконували домінуючу роль. За умов домінування в правовій реальності легізму з раціоцентричним мисленням інститут покарання стає репресивним, інквізиційним, оскільки ґрунтується на формально-логічних, жорстко утилітарних, нав'язаних суспільству правилах, стандартах та еталонах (упроваджених державою в її інтересах), що не містять ціннісного гуманістичного аспекту.

В юснатуралізмі раціональне і гуманістичне – взаємозалежні виміри, які є однаково цінними для людини: гуманне законодавство й гуманна правова практика неможливі без розумних та гуманних принципів природного права й розумного одухотвореного індивіда, задля якого вони і впровадженні. У суспільствах, де визнають примат раціонально-духовного виміру над раціоцентричним, інквізиційно-репресивний характер цього інституту зведено до мінімуму.

Обґрунтовано, що жорстко-утилітарний раціоналізм легістського мислення сформував деперсоналізовану людину, яка розчиняється у різних проявах домодерного та модерного суспільств (поліс, християнська община, феодално-ієрархічна система, комунізм), і є байдужою до будь-яких державо-правотворчих процесів, в т.ч. негуманної каральної політики, що була нищівною стосовно людини загалом. Домінування часткового образу людини у праві зумовило утвердження раціоцентричного інквізиційно-репресивного характеру інституту покарання.

Акцентовано, що у контексті постмодерної правової культури інституту покарання необхідна якісно нова форма раціональності з ціннісно-гуманістичним змістовним наповненням – одухотворена раціональність. Ґрунтований на правових цінностях і принципах європейської цивілізації, інститут постмодерної епохи заперечує частковий образ людини і за допомогою синтезу християнської моралі, філософської і наукової методології

формує цілісний образ людини європейської правової культури.

Визначено, що покарання – це складне, багатоаспектне, антиномічне соціально-правове явище. З одного боку, воно – зло, оскільки потребує певних втрат і страждань особи; з іншого – цінність, яка є хоча і суворим, проте найпопулярнішим засобом боротьби зі злочинністю, альтернативи щодо ефективності котрого поки що не знають ні західна, ні східна культури. Задля попередження конфлікту цінностей інститут покарання має враховувати правову аксіологію постмодерного суспільства, обравши тенденцію поглиблення раціонально-гуманістичного виміру в праві.

З'ясовано, що інститут покарання радянського суспільства був породжений раціоцентричним, технократичним, позбавленим ціннісно-духовного наповнення мисленням радянської епохи. Цьому інституту були притаманні наступні риси: заперечення правових принципів (верховенства права, первинності людини стосовно влади, гуманізму, справедливості тощо); відображення в кримінальному законодавстві економічних, політичних та ідеологічних пріоритетів адміністративно-командної системи; переслідування у кримінально-правовій політиці мети знищення, залякування, помсти тощо.

Доведено, що в інституті покарання сучасної України спостерігається як фрагментарна, стихійна гуманізація (відміна смертної кари, запровадження альтернативних “нетюремних” видів покарань, вимога здійснення правосуддя тільки судом, заборона брати до уваги при винесенні вироку докази, отримані незаконним шляхом тощо), так і чимало стереотипів, понять та положень легістсько-раціоцентричного репресивного мислення радянсько-тоталітарного інституту покарання (стосовно судимості, мети покарання, практики застосування тортур, надання суддями серед видів покарань переваги позбавленню волі на певний строк тощо). Без розроблення нової кримінально-правової доктрини, найважливішою цінністю якої є особистість, реформи в нормативно-знаковій реальності та юридичній практиці будуть неефективними.

Обґрунтовано, що формування одухотвореного типу раціональності в інститутах кримінального права України можливе за умови увідповіднення нормативних приписів принципам права, європейським і українським стандартам прав людини, досягненням постмодерної науки, загальнолюдським цінностям, християнському гуманізму. Особливо важливою є зміна юридичного мислення як представників судової та правоохоронної систем, так і всього суспільства, що зорієнтоване на негативний частковий образ людини, на образ підозрюваного (обвинуваченого, підсудного), котрого заздалегідь презюмують злочинцем. Саме людині-особистості з високим рівнем правової свідомості й культури під силу боротьба з рецидивами раціоцентричного, репресивно-карального мислення.

Утвердження в Україні людини-особистості у масовому масштабі залежить від зміни у суспільстві шкали цінностей, в якій кожна людина, в т.ч.

злочинець, – найвища цінність; винесення проблеми реформування правової освіти на державний рівень і активної співпраці інститутів громадянського суспільства та держави щодо розвитку в громадян відчуття власної унікальності й самоцінності.

Доведено, що стан інституту покарання найкраще віддзеркалює рівень культури, моральності, системи правових цінностей, правової свідомості й правової культури, місця людини в праві, діяльності судових і правоохоронних органів, механізму реалізації і гарантій захисту прав та свобод людини, активності інститутів громадянського суспільства в державі. Кара як помста суспільства за вчинений злочин у правовій державі не повинна мати права на існування. Саме відновлення правової справедливості, під яким необхідно розуміти віддачу рівним за рівне, має стверджувати українське суспільство у меті покарання.

Обґрунтовано, що судимість слід враховувати тільки при вирішенні питань, пов'язаних із кваліфікацією злочинів, призначення та виконання покарань, тобто вона має зумовлювати лише кримінально-правові наслідки. Особа, яка відбула адекватне вчиненому злочині покарання, будучи, в часових межах конкретного покарання, позбавленою або обмеженою у певних правах і свободах, сповна виконала свій обов'язок перед суспільством. Позбавлення засудженого прав, що виходять за межі покарання і належать йому як громадянину держави, не є виправданим, оскільки, крім провокування сумнівів щодо суспільної безпеки засудженого та штовхання його до рецидивної поведінки, ні до чого більше не призводять. Відповідно, кримінально-правові норми, які сукупно утворюють український інститут судимості, потребують раціонально-гуманістичного наповнення.

З'ясовано, що ув'язнення як самоціль, не будучи пов'язаним із завданням виправлення злочинця, суперечить гуманним уявленням про виконання такого виду покарання як позбавлення волі на певний строк. Будь-які засоби виправлення не є дієвими (виховна робота, отримання загальної освіти, професійне навчання, громадський вплив тощо) за умови відсутності належних людських стосунків між персоналом установ виконання покарань і ув'язненими. Стосовно ув'язненого припустимими є лише ті зміни, які відбуватимуться на користь особистісного "я", сприятимуть його прагненню до добра, вдосконалення і самоствердження, перемоги морально-духовного над іншими вимірами людського буття.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Яремко О. М. Проблема покарання в філософсько-правовій думці античності / О. М. Яремко // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України. – 2005. – № 2. – С. 344–350.
2. Яремко О. М. Людина й інститут покарання як предмет осмислення у

філософсько-правовій думці Арістотеля / О. М. Яремко // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України. – 2005. – № 5. – С. 109–115.

3. Яремко О. М. Мета покарання в контексті антропологічного підходу до права / О. М. Яремко // Підприємництво, господарство і право. – 2007. – № 5. – С. 42–47.

4. Яремко О. М. Принцип антропоцентризму у сучасному правознавстві / О. М. Яремко // Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України. Зб. наук. статей. – Івано-Франківськ, 2004. – Вип. XIV. – С. 8–13.

5. Яремко О. М. Антропологічний підхід до права : сутність та загальна характеристика // О. М. Яремко / Актуальні проблеми правознавства : Наук. зб. ЮІ ТАНГ – Тернопіль, 2004. – Вип. 6. – С. 9–14.

6. Яремко О. Роль антропоцентризму у реформуванні правової системи України // Зб. наук. праць міжн. наук.-практ. конф. [“Реформування правової системи України : проблеми і перспективи розвитку в контексті європейських інтегративних процесів”], (Київ, 28–29 квітня 2004 р.) : В 2 ч. : Ч.1. / Націон. акад. управ-я. – К. : Націон. акад. управ-я, 2004. – С. 509–517.

7. Яремко О. Проблема покарання людини в філософсько-правовій думці Арістотеля // Зб. тез міжн. наук. конф. [“Треті осінні юридичні читання”], (Хмельницький, 5–6 листопада 2004 р.) / М-во освіти і науки Укр., Хмельн. ун-т управління та права. – Хмельницький : ХУУП, 2004. – С. 57–59.

8. Яремко О. Особливості філософсько-правових поглядів представників епохи Просвітництва на проблему покарання // Зб. тез міжн. наук. конф. [“Четверті осінні юридичні читання”], (Хмельницький, 21-22 жовтня 2005 р.) : У 3-х частинах : Ч.1 : “Загальнотеоретичні та історичні правові науки. Конституційне право” / М-во освіти і науки Укр., Хмельн. ун-т управління та права. – Хмельницький : ХУУП, 2005. – С. 128–131.

9. Яремко О. Представники постмодерну про злочин як філософсько-правову проблему // Зб. тез доповідей за матеріалами I міжн. наук.-практ. конф. [“Права людини в умовах сучасного державотворення : теоретичні і практичні аспекти”], (Суми, 8–9 грудня 2006 р.) / Укр. акад. банків. справи Націон. банку Укр. – Суми: УАБС НБУ, 2006. – С. 98–101.

10. Яремко О. Погляди В. Гумбольта на принципи інституту покарання // XII регіональна наук.-практ. конф. ЮФ ЛНУ ім. Івана Франка [“Проблеми державотворення і захисту прав людини”], (Львів, 9–10 лютого 2006 р.) / ЮФ Львів. націон. ун-ту ім. Івана Франка – Львів : ЮФЛНУ ім. Івана Франка, 2006. – С. 62–63.

11. Яремко О. Мислителі XXI століття про “людський чинник” у кримінальному праві // Матеріали Всеукр. міжвуз. наук. конф. [“Проблеми вдосконалення правового забезпечення прав та основних свобод людини і громадянина в Україні”], (Івано-Франківськ, 28 квітня 2006 р.) / М-во освіти і науки Укр., ЮІ Прикарпат. націон. ун-т ім. Василя Стефаника. – Івано-Франківськ : Прикарпат. націон. ун-т ім. Василя Стефаника, 2006. – С. 63–66.

12. Яремко О. Мета покарання у філософсько-правових поглядах мислителів ХХІ століття // Зб. тез міжн. наук. конф. [“П’яті осінні юридичні читання”], (Хмельницький, 27–28 жовтня 2006 р.) : У 5-ти частинах : Ч.1 : “Загальнотеоретичні та історичні правові науки” / М-во освіти і науки Укр., Хмельн. ун-т управління та права. – Хмельницький : ХУУП, 2006. – С. 139–142.

13. Яремко О. Філософсько-правовий аналіз заборони катування // Матеріали міжн. наук.-практ. інтернет-конф. [“Правова держава : напрямки та тенденції її розбудови в Україні”], (Тернопіль, 25 лютого 2007 р.) – Тернопіль, 2007. – С. 65–68.

14. Яремко О. Інститут судимості в посттоталітарній Україні як рецидив репресивно-карального мислення // Матеріали всеук. наук.-практ. конф. [“Формування правової держави в Україні : проблеми і перспективи”], (Тернопіль, 13 квітня 2007 р.). Ч.1. / М-во освіти і науки Укр. – Тернопіль : Економічна думка, 2007. – С. 192–196.

15. Яремко О. Контамінація раціонального та гуманістичного вимірів в інституті покарання у контексті європейської правової традиції // Матеріали всеук. наук.-практ. конф. [“Формування правової держави в Україні : проблеми і перспективи”], (Тернопіль, 11 квітня 2008 р.) / М-во освіти і науки Укр., ЮФ ТНЕУ – Тернопіль : Терно-граф, 2008. – С. 137–140.

16. Яремко О. Реформування інституту покарання на гуманістичних засадах як нагальна проблема українського суспільства // Зб. наук праць міжн. наук.-практ. конф. [“Актуальні питання державотворення в Україні”], (Київ, 25 квітня 2008 р.), Ч. 1 / ЮФ КНУ ім. Тараса Шевченка. К. : Обрії. – С. 72–73.

АНОТАЦІЯ

Яремко О. М. Контамінація раціонального та гуманістичного вимірів у генезі інституту покарання в контексті європейської правової традиції. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.12 – філософія права. – Київський національний університет внутрішніх справ, Київ, 2009.

Робота присвячена комплексному висвітленню проблеми контамінації раціонального та гуманістичного вимірів в інституті покарання у контексті європейської правової традиції.

У дисертації доведено, що під впливом низки чинників на різних етапах розвитку суспільства раціональний та гуманістичний виміри в інституті покарання змішувалися, зіставлялися, увідповіднювалися, поєднувалися, а також роз’єднувалися, розривалися аж до протиставлення. Показано, що інститут покарання залежно від домінування кожного з вимірів (раціонального чи гуманістичного) набував специфічності: інквізиційно-репресивний інститут покарання формувався за значної переваги раціоцентрично-утилітарного

виміру над гуманістичним, а за домінування раціонально-духовного виміру над раціоцентричним інквізиційно-репресивний характер цього інституту зводився до мінімуму.

Ключові слова: контамінація, європейська правова традиція, гуманізм, раціональне, інститут покарання, правова реальність, правове мислення, правова культура.

АННОТАЦІЯ

Яремко О. М. Контамінація раціонального і гуманістичного измерений в генезисе інститута покарання в контексте європейської правової традиції. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата юридических наук за специальностью 12.00.12 – философия права. – Киевский национальный университет внутренних дел, Киев, 2009.

Работа посвящена комплексному освещению проблемы контаминации рационального и гуманистического измерений в институте наказания в контексте европейской правовой традиции.

В диссертации доказано, что под воздействием ряда факторов на разных этапах развития общества рациональное и гуманистическое измерения в институте наказания смешивались, сопоставлялись, соотносились, соединялись, а также разъединялись, разрывались вплоть до противопоставления. Показано, что институт наказания в зависимости от доминирования каждого из измерений (рационального или гуманистического) становился специфическим: инквизиционно-репрессивный институт наказания формировался при значительном преимуществе раціоцентрически-утилитарного измерения над гуманистическим, а при доминировании рационально-духовного измерения сверхраціоцентричный инквизиционно-репрессивный характер этого института сводился к минимуму.

Інституту покарання постмодерної правової культури необхідна нова форма раціональності, котра органічно впитывает в себя ценностно-гуманистическое содержательное наполнение, так называемая одухотворенная рациональность, базирующаяся на достижениях науки, философской основе и христианском гуманизме. Поскольку частичный образ человека является несовместимым с демократическими ценностями и принципами, в институте наказания постмодерной эпохи должно произойти окончательное его преодоление и одновременное обращение к новому, целостному образу человека, который гуманитарным знанием современности уже сформирован.

Раскрыто, что современное украинское уголовное законодательство, несмотря на его значительную гуманизацию (отмена смертной казни, внедрение альтернативных, “нетюремных” видов наказаний, требование осуществления правосудия лишь судом и т. п.), содержит еще немало

стереотипов, понятий и положений легистско-рациоцентрического репрессивного мышления, унаследованного от советско-тоталитарного института наказания.

В работе развито положение о несоответствии юснатуралистической традиции уголовно-правовых норм, которые раскрывают цели наказания, и практики применения этих норм. Поднята проблема преодоления в мышлении работника правоохранительной системы образа человека-преступника как частичного существа, а не целосной личности.

Диссертант подчеркивает, что именно стиль и качество правового мышления является формотворческим фактором института наказания. Важное условие реформирования правовой системы Украины – отказ от репрессивно-карательной парадигмы в институте наказания и поиск особенностей его гуманизации. С позиций авторского видения сформулированы и обоснованы цели и возможные направления реформирования института наказания современной Украины.

Ключевые слова: контаминация, европейская правовая традиция, гуманизм, рациональное, институт наказания, правовая реальность, правовое мышление, правовая культура.

SUMMARY

Yaremko O. M. Contamination of Rational and Humanistic Surveys in Genesis of Punishment Institute in the Context of European Law Tradition.– Manuscript.

Thesis for a Candidate Degree in Law by Speciality 12.00.12 – Philosophy of Law. – Kyiv National University of Internal Affairs, Kyiv, 2009.

The thesis focuses on the complex study of the problem dealing with contamination of rational and humanistic surveys in genesis of punishment institute in European law tradition.

There has been substantiated that on the different stages of society development rational and humanistic surveys in the punishment institute were mixed, compared, stated, joined and also were separated, divided and even contrasted under the influence of some factors. It has been shown that punishment institute gained a specific features depending on the domination of every survey (rational or humanistic): inquisitorial and repressive institute of punishment was being formed with superiority of ratiocentral and utilitarian survey on humanistic one, and under conditions of rational and spiritual survey the superiority inquisitorial and repressive character of this institute was minimized.

Key words: contaminatsiya, european legal tradition, humanism, rational, institute of punishment, law reality, law thought, law culture.